

TIBBIYOT XODIMLARIDA SOTSIAL PSIXOLOGIK KOMPETENTLIK OMILLARI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Avezmurodova Yulduz Raxmonkulovna

Buxoro shahar kasb hunar maktabi biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada shifokorning bemor bilan muloqot qilish qobiliyati va kasallikning kechishi va natijasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan, kasallikka shaxsiy psixologik va psixopatologik reaksiyasining xususiyatlari haqida ilmiy amaliy ma'lumotlar taqdim etilgan.*

Kalit so'zlar: *shifokor, tibbiyot xodimlari, hamshira, shaxsiy-psixologik, psixologik munosabat, diagnostika, intellekt, emotsional;*

Psixologiya — inson faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to'g'risidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, tafakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kategoriyalar kiradi. Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda psixologiya bir tomondan, biologiya fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantiq hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng avvalo, psixikaning insonga xos shakli bo'lmish ong va o'zini o'zi anglashni tadqiq etadi.

Tibbiyot psixologiyasi quyidagilarni o'rganadi: 1) Kasalliklarni psixik ko'rinishini. 2) Kasalliklarni kelib chiqishi va o'tishida psixikaning qanday rol o'ynashini. 3) Ularni davolashda psixikaning rolini. 4) Kasalliklarni oldini olish va sog'liqni mustahkamlashda psixikani qanday rol o'ynashini. Turli kasalliklarni davolashda psixikaning roli juda katta, kasallikni davolashda kasallarga psixik ta'sirning ahamiyati allaqachon isbotlangan. Kasallarga davo maqsadida reja asosida muntazam psixik ta'sir ko'rsatib borish psixoterapeya deb ataladi. Kasalliklarni olidini olish sog'liqni saqlash va mustahkamlashda psixikaning rolini alohida fanlar psixigigiyena va psixoprofilaktika o'rganadi. Tibbiyot psixologiyasi bir - biriga yaqin, ammo bir - biridan farq qiladigan 2 tushunchani - psixopatologiya va patopsixologiyani (patalogik psixologiyani) o'z ichiga oladi. Psixopatologiya bu-avvalo ruxiy kasalliklarda, shuningdek boshqa kasalliklarda ham psixikada ro'y beradigan jami o'zgarishlardir. Patopsixologiya psixologiyaning ana shu o'zgarishlarini o'rganadigan sohasi yoki kasal odam psixikasi to'g'risidagi ta'limotdir. Tibbiyot psixologiyasi quyidagi asosiy masalalarni o'rganadi: 1) bemor va tibbiyot xodimining shaxsi, ular orasidagi o'zaro munosabatlarni; 2) psixoprofilaktika, psixigigiyena va deontologiya muammolarini; 3) shifokor siri va etikasini; 4) yosh bilan bog'liq tibbiyopsixologik muammolarni; 5) sezgi va idrok, diqqat va xotira, shaxs, xulq-atvor, temperament, stress, hissiyot, tafakkur, ong va ularning xususiyatlarini; 6) psixologik tekshirish usullarini. Bemorning ruhiyati sog'lom odamnikidan farq qiladi. Har kim

betoblikka turlicha munosabatda boladi. Kimdir qattiq siqiladi va o'z ahvolini o'zi og'irlashtiradi, boshqa birov tuzalishdan umidini uzib, taqdirga tan beradi, uchinchisi esa sog'ayib ketishiga umid bog'laydi. Bu, albatta, bemorning temperamentiga ham ko'p jihatdan bog'liq. Demak, bemorni davolashga kirishayotgan har bir vrach uning qaysi temperamentga (xolerik, sangvinik, melanxolik, flegmatik) taalluqli ekanligiga ham e'tibor qaratishi lozim.

Avvalambor tibbiyot xodimi birinchi o'rinda kuchli psixolog bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti hamda Vazirlar Mahkamasi tomonidan keyingi yillarda chiqarilayotgan qaror va farmoyishlarda tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetentligi, salohiyati juda yuksak bo'lishi lozimligi ko'rsatilgan. Jumladan, sog'liqni saqlash sohasini rivojlanishi, birinchi navbatda, ushbu jarayonni tashkil etuvchi, boshqaruvchi, nazorat qiluvchi tibbiyot xodimlarining dunyo qarashi va tafakkuridagi o'zgarishlarga ya'ni ularning kasbiy kompetentligiga bevosita bog'liq. Tibbiyot xodimlarining kasbiy mahorati va kompetentligining o'zaro aloqadorligi masalasi bir qator pedagogik-psixologik adabiyotlarda ochib berilgan. Unda kasbiy mahoratni tug'ma xususiyatlar va fazilatlar bilan shartli belgilanmasligi ta'kidlangan va shu bilan birga ushbu mahoratning kasbiy kompetentlik bilan shartlanganligi holati alohida qayd etilgan. Ayni paytda shifokorning kasbiy kompetentligi uning kasbiy bilimi va malakalari, boshqa bir tomondan kasbiy pozitsiyasi va psixologik sifatlar mutanosibligi bilan baholanishi mumkin. Tibbiyot xodimlari professionalizmi uning kasbiy faoliyati sharoitida o'zini turlicha namoyon qiladi. Tibbiyot xodimlari uchun kasbiy faoliyatning turli sharoitlarda bir tomondan kasb talablariga mos kelishi boshqa bir tomondan esa o'zini kasbiy rivojlantirish mantiqiga rioya qilish, har qanday holatlarda ham ichki psixologik turg'unlikni saqlash muhimdir. Demak, tibbiyot xodimlari kasbiy kompetentligining to'liq tuzilmasi motivasion-yo'naltiruvchi bo'g'in, rivojlantiruvchi, tuzatuvchi korreksion va kasbiy maslahat xarakteriga ega bo'lganligi bilan xarakterlanadi. Shu nuqtai nazardan tibbiyot xodimlari sotsial intellektini o'rganish jarayonida har bir tibbiyot xodimining sotsial psixologik kompetentligi va uning o'ziga xos imkoniyatlarini o'rganish va tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetentligi, uning sotsial intellektiga ham bog'liq degan mulohazani ilgari surgan holda tibbiyot xodimi sotsial intellekti va sotsial psixologik kompetentlik o'rtasidagi uyg'unlikni o'rganishni maqsad qilib oldik. Emotsionallik bilan sotsial intellekt tushunchalarini mazmunan tahlil etganda, bir biridan farq qiluvchi holat kuzatiladi, ya'ni intellekt tushunchasini kognitiv jihatdan inson ongi bilan bog'liq ekanligi, emotsionallik va sotsiallik esa shaxs faoliyatining affektiv sohasiga yaqinroq ekanligini ifodalaydi, ammo muammoning mazmunida aks etayotgan ikki tushunchani tahlil etishda boshqacharoq pozitsiyadan turib yondashish maqsadga muvofiq bo'ladi. Emotsional intellekt shaxsning emotsiyalari, ularning ifodalanishi va tartibga solinishini bildiradi. Tibbiyot xodimlar sotsial intellektini tadqiq etish dasturidan kutilayotgan g'oyaning tub zamirida shifokorning kasbiy faoliyati va kasbiy kompetentligini yuqori natijalarga erishishiga yo'naltirishini ta'minlashdan iborat. Biz sotsial intellektga doir izlanishlarga tayanib tibbiyot xodimlari sotsial intellektini belgilovchi mezonlar majmuasini quyidagilarga ajratdik.

Kognitiv mezonlar; 1. Insonlar haqida, o'zga insonlarni tushunishning maxsus qoidalarini bilish;

2. Sotsial xotirainsonlarni qiyofasi, ismini o'zlashtirishga yo'naltirilgan xotira;

3. Sotsial intuisiya - insonlarning kayfiyatini, tuyg'ularini, xatti-harakatlarini tushunish motivi, sotsial mazmundagi xulq-atvorni mos tarzda kuzatuvchanlik qobiliyati;

4. Sotsial voqelikni bashorat qila olish-shaxsiy xatti-hara-katlari rejasini shakllantirish, o'zining faoliyatini jiplashtirishi, shaxsiy faoliyatini boshqalar ko'zi bilan ko'ra olishi va foydalanilmagan muqobil imkoniyatlar orqali baholash.

Emotsional mezonlar; 1. Sotsial ifodalalilik - emotsional ifodalilik, emotsional sezgirlik,

2. Birgalikda qayg'urish - o'zga insonlarning holatiga kira olish, o'zini boshqalar o'rniga qo'ya olishi qobiliyati.

3. O'z-o'zini tartibga solish qobiliyati - o'zining emotsiyasi va kayfiyatlarini tartibga solish uquvi.

Xulqiy mezonlar; 1. Sotsial idrok-suhbatdoshni tinglash malakasi,hazil-mutoyibani tushunish;

2. Sotsial o'zaro ta'sirlashuv - hamkorlikda ishlashga shaylik va qobiliyatlilik, o'zaro jamoaviy ta'sirlashuvga qobiliyatlilik;

3. Sotsial moslashuvchanlik - tushuntira olish va boshqalarni ishontira olish uquvi, o'zga kishilar bilan chiqishib ketish qobiliyati, atrofdagilar bilan munosabatlarda samimiylikning namoyon etilishi.

Ushbu ajratilgan mezonlar tibbiyot xodimlari sotsial intellektini ifodalovchi har bir baholash tartibini shakllantirishi mumkin bo'ladi. Ushbu dastur faoliyat jarayonida sotsial intellektni rivojlanishini tashkil etuvchi umumiy yo'llanma sifatida xizmat qiladi. Dasturning yaxlit mazmuni tibbiyot xodimlari sotsial intellektini tadqiq etish borasida izlanishimizni to'raligini ta'minlaydi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, tibbiyot xodimlarining sotsial intellektini ta'minlashga qaratilgan psixologik yondashuv yo'llarini izlashga bo'lgan ehtiyojning tobora ortib borayotgani psixologlar oldiga davlat va jamiyat ahamiyatiga ega bo'lgan muhim tadqiqotlarni olib borish va bu boradagi barcha muammolarni bartaraf etishga astoydil kirishish vazifasini yuklamoqda. Chunki sotsial intellekt va sotsial kompetentlik o'rtasidagi uyg'unlikni o'rganmay turib, tibbiyot xodimlarining sotsial intellektini oshirish borasidagi chora-tadbirlar ko'lamini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish aslo mumkin emas. Davolash va diagnostikaning samaradorligi shifokorning bemor bilan muloqot qilish qobiliyati va kasallik natijasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan kasallikka psixopatologik reaksiyasining xususiyatlarini aniqlash bilan belgilanadi. Ko'pincha, bemor uchun "ideal shifokor" yoshi bo'yicha undan kattaroq, bir xil jinsdagi va bir xil jinsiy orientatsiyadagi shifokordir. Bemorning shifokoriga bo'lgan munosabati ikkinchisining psixologik munosabati bilan belgilanadi, bu adekvat, ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. Empatik shifokor empatiya qilish, bemorning psixologik muammolarini baham ko'rish qobiliyati bilan ajralib turadi. Bemorning eng chuqur tajribalaridan uzoqlashish introvert shaxslar va shizoidlar uchun maqbuldir. Doktor-rahbar - tashvishli shubha va pedantizm bilan ajralib turadigan psixostenik xususiyatlarga ega bemorlar uchun. Bemorni muayyan

davolanishga, shu jumladan jarrohlik aralashuvga rozi bo'lishga majbur qilish mumkin emas, hatto shifokor uning zarurligiga mutlaqo amin bo'lsa ham. Bemor o'z taqdirini o'zi belgilash huquqiga ega. Bemorning yozma shaklda qayd etilgan tavsiya etilgan davolash usulidan voz kechishi shifokorni yordam ko'rsatmaganligi uchun yuridik javobgarlikdan ozod qiladi. Tibbiyotda yozilmagan qoida mavjud: eng yaqin qarindoshlaringizni davolamang yoki operatsiya qilmang (shoshilinch tibbiy choralar va mutlaqo aniq, engil holatlar bundan mustasno). Bu shifokorning o'zi hissiy tajribalari va psixologik himoya mexanizmlari ta'siri ostida kasallikning noto'g'ri kontseptsiyasini shakllantirish imkoniyati bilan izohlanadi, bu tashxis va davolashga oqilona yondashishga to'sqinlik qiladi, bu esa kiruvchi oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shifokor va bemor munosabatlarining turlari Shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlarda yetakchi rolni ularning xulq-atvorini, shifokor faoliyatining motivatsiyasini va bemorning kutishlarini belgilaydigan shaxsiy va xarakteristik fazilatlar o'ynaydi. Ko'pincha, bemor uchun "ideal shifokor" yoshi bo'yicha undan kattaroq, bir xil jinsdagi va bir xil jinsiy orientatsiyadagi shifokordir. Bemorning shifokoriga bo'lgan munosabati ikkinchisining psixologik munosabati bilan belgilanadi, bu adekvat, ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. Empatik shifokor empatiya qilish, bemorning psixologik muammolarini baham ko'rish qobiliyati bilan ajralib turadi. Bemorning eng chuqur tajribalaridan uzoqlashish introvert shaxslar va shizoidlar uchun maqbuldir. Bemorni muayyan davolanishga, shu jumladan jarrohlik aralashuvga rozi bo'lishga majbur qilish mumkin emas, hatto shifokor uning zarurligiga mutlaqo amin bo'lsa ham. Bemor o'z taqdirini o'zi belgilash huquqiga ega. Bemorning yozma shaklda qayd etilgan tavsiya etilgan davolash usulidan voz kechishi shifokorni yordam ko'rsatmaganligi uchun yuridik javobgarlikdan ozod qiladi. Tibbiyotda yozilmagan qoida mavjud: eng yaqin qarindoshlaringizni davolamang yoki operatsiya qilmang (shoshilinch tibbiy choralar va mutlaqo aniq, engil holatlar bundan mustasno). Bu shifokorning o'zi hissiy tajribalari va psixologik himoya mexanizmlari ta'siri ostida kasallikning noto'g'ri kontseptsiyasini shakllantirish imkoniyati bilan izohlanadi, bu tashxis va davolashga oqilona yondashishga to'sqinlik qiladi, bu esa kiruvchi oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Bemor va hamshira o'rtasidagi munosabatlar. Hamshiraning shaxsiyati, uning xattiharakatlari bemorlarga ijobiy (terapevtik) va salbiy (psixotraumatik) ta'sir ko'rsatishi mumkin. Hamshira tomonidan deontologiya tamoyillarini buzish bemorga yatrogen (tibbiy) ta'sir kabi zarar etkazishi mumkin. Shifokor hamshiralar ishini nazorat qilish va baholash, ular bilan bevosita hamda bosh hamshira, bo'lim rahbariyati orqali tarbiyaviy ishlarni olib borishga majburdir. Ko'pincha, ota-onalar, psixologik himoya shakli sifatida, boshqalarga, shu jumladan shifokorlar va ularning baxtsizligining hamrohlari bo'lgan boshqa "oq xalatli odamlar" ga tarqaladigan tajovuzkorlik reaksiyasiga ega. Tibbiyotda deontologiya va etika har doim katta ahamiyatga ega bo'lgan. Bu tibbiyot muassasalari xodimlari ishining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda munosabatlar muammosi (ham ishchi kuchi ichida, ham bemorlar bilan) alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Barcha xodimlarning kelishilgan ishisiz, shuningdek, shifokor va bemor o'rtasida ishonch bo'lmasa, tibbiyot sohasida jiddiy muvaffaqiyatlarga erishish dargumon. Tibbiy etika va deontologiya sinonim emas. Darhaqiqat, deontologiya axloqning alohida bo'limidir. Gap shundaki, bu

faqat professional odamning past kompleksidir. Shu bilan birga, etika ancha kengroq tushunchadir. Deontologiya nima bo'lishi mumkin? Hozirgi vaqtda ushbu kontseptsianing bir nechta variantlari mavjud. Bularning barchasi munosabatlarning qaysi darajasi muhokama qilinayotganiga bog'liq.

Ularning asosiy navlari orasida: shifokor - bemor; shifokor - hamshira; shifokor - shifokor; hamshira - hamshira; shifokor - ma'muriyat; shifokor - kichik tibbiyot xodimlari; hamshira - kichik tibbiyot xodimlari; kichik tibbiyot xodimlari - kichik tibbiyot xodimlari; hamshira - ma'muriyat; kichik tibbiyot xodimlari - bemor; kichik tibbiyot xodimlari - ma'muriyat Bu yerda tibbiy etika va tibbiy deontologiya eng muhim hisoblanadi. Gap shundaki, ularga rioya qilmasdan, bemor va shifokor o'rtasida ishonchli munosabatlar o'rnatilishi dargumon va aslida bu holatda bemorning tiklanish jarayoni sezilarli darajada kechiktiriladi. Bemorning ishonchini qozonish uchun, deontologiyaga ko'ra, shifokor o'zini noprofessional iboralar va jargonlarga yo'l qo'ymasligi kerak, lekin shu bilan birga u bemorga uning kasalligining mohiyati haqida ham, asosiy chora-tadbirlar to'g'risida ham tushunarli aytib berishi kerak. to'liq tiklanishiga erishish uchun. Agar shifokor shunday qilsa, u albatta o'z palatasidan javob topadi. Gap shundaki, bemor shifokorga 100% ishonishi mumkin, agar u haqiqatan ham o'z kasbiyligiga ishonsa. Ko'pgina shifokorlar tibbiy etika va tibbiy deontologiya bemorni chalkashtirib yuborishni taqiqlashini unutishadi va odamga uning holatining mohiyatini etkazmasdan, keraksiz darajada murakkab tarzda ifodalanadi. Bu bemorda qo'shimcha qo'rquvni keltirib chiqaradi, bu hech qanday holatda tez tiklanishiga hissa qo'shmaydi va shifokor bilan munosabatlarga juda zararli bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, tibbiy etika va deontologiya shifokorga bemor haqida gapirishga imkon bermaydi. Shu bilan birga, ushbu qoidaga nafaqat do'stlar va oila, balki ma'lum bir odamni davolashda qatnashmaydigan hamkasblar bilan ham rioya qilish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Бродская О.Н. (2017). Коморбидные заболевания при бронхиальной астме. Практическая пульмонология, (2), 3-13.
2. Джаббарова М.Б. РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ И КЛИНИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ // Биология и интегративная медицина.
3. Boysoatovna, R. R. (2023). THE EFFECT OF TRUST BETWEEN THE DOCTOR AND THE PATIENT ON THE EFFECTIVENESS OF TREATMENT. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 482-485.
4. Rohat, R. (2021, February). THEORETICAL OVERVIEW OF THE PERSONALITY OF THE LEADER. In Archive of Conferences (pp. 42-44).
5. Boysoatovna, R. R. (2023). O'QITUVCHINING PEDAGOGIK QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. KASBIY FAOLIYATDA NUTQ MADANIYATI VA NOTIQLIK SAN'ATI. Scientific Impulse, 1(8), 413-416.

6. Boysoatovna, R. R. (2023). THE EFFECT OF TRUST BETWEEN THE DOCTOR AND THE PATIENT ON THE EFFECTIVENESS OF TREATMENT. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 482-485.
7. Boysoatovna, R. R. (2023). BOLALARDA PSIXOLOGIK TRAVMALARNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI. Scientific Impulse, 1(8), 417- 420.
8. I.Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna, & Boymurodova Feruza Ziyod Kizi (2019). The prestige of culture in translation of Phraseological units. Достижения науки и образования, (12 (53)), 30-31.
9. 2. Салохиддинова Газалхон Бекмирзаевна (2018). Профессиональная социализация будущих педагогов вуза. Вопросы науки и образования, (1 (13)), 124- 126
10. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Social pedagogue's responsibilities in cooperation with a family to increase child sociability. Достижения науки и образования, (19 (41)), 59-61. Международный научный журнал № 9(100), часть 3 «Новости образования: исследование в XXI веке» апрель, 2023 г 1096
11. . Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Creativity and artistic thinking as important components of professional competencies of future teachers. Academy, (5 (32)), 69-70.
12. Boysoatovna, R. R. (2022). KASB TANLASH MOTIVATSIYASI NAMOYON BO'LISHIDA PSIXOLOGIK OMILLAR. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 1(11), 65-69.
13. 4. . Boysoatovna, R. R. (2023). ABU ALI IBN SINO ASARLARIDA PEDAGOGIKPSIXOLOGIK YONDOSHUVNING O'ZIGA HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(6), 419-423.
14. .Boysoatovna, R. R. (2023). TALIM DARAJASI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(6), 490-496.
15. 6. Rohat, R. (2021, February). THEORETICAL OVERVIEW OF THE PERSONALITY OF THE LEADER. In Archive of Conferences (pp. 42-44).
16. Boysoatovna, R. R., & Muxayyo, A. (2023). TIBBIYOT XODIMLARI O'RTASIDAGI IJOBIY MUHITNI YARATISHGA QARATILGAN PSIXOLOGIK TAVSIYALAR. Scientific Impulse, 1(6), 424-429.
17. .Raximova R "O'RTA ASR SHARQ OLAMI YETUK MUTAFFAKKIRI ABU NASR FAROBIY ASARLARIDAGI PEDAGOGIK – PSIXOLOGIK QARASHLAR